

Introducció

Albert Branchadell

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Filologia Catalana
Edifici B. 08193 Bellaterra
Albert.Branchadell@uab.cat

Resum

Després de presentar els experts que participen en el dossier, aquest article caracteritza de manera resumida la situació lingüística de Bulgària i Romania, els dos nous estats membres de la Unió Europea, tant en termes demogràfics com polítics, amb una menció addicional a Irlanda, un antic estat membre que ha aconseguit convertir l'irlandès en la 23a llengua oficial de la UE. Per acabar, l'article ofereix algunes dades sobre la presència de ciutadans búlgars i romanesos a Catalunya i Espanya —una presència creixent que podria estimular les relacions literàries i culturals entre els dos nous estats membres i l'àmbit lingüístic català.

Paraules clau: traducció literària, català, búlgar, romanès, irlandès.

Abstract

After introducing the experts that take part in the dossier, this paper summarily characterizes the linguistic situation of Bulgaria and Romania, the two new Member States of the European Union, both in demographic and political terms, with an additional mention to Ireland, a long-term Member State that has managed to make Irish the 23rd official language of the EU. To conclude, this paper provides some data on the presence of Bulgarian and Romanian citizens in Catalonia and Spain —an increasing presence that might foster the cultural and literary relationship between the two new Member States and the Catalan speaking area.

Key words: literary translation, Catalan, Bulgarian, Romanian, Irish.

Sumari

1. Els autors	3. Búlgars i romanesos a Espanya
i a Catalunya
2. Els estats	

Amb motiu de l'ingrés de deu nous estats europeus a la Unió Europea l'1 de maig de 2004, el número 11 de QUADERNS. REVISTA DE TRADUCCIÓ va dedicar un dossier a presentar l'estat de la qüestió de la traducció literària entre el català i les nou

llengües que van esdevenir aleshores llengües oficials de les institucions europees (eslovac, eslovè, estonià, hongarès, letó, lituà, maltès, polonès i txec). Les mateixes raons que van fer aconsellable aquell dossier també fan aconsellable avui dedicar-ne un altre de més petit a la traducció literària entre el català, d'una banda, i el búlgar i el romanès, de l'altra, a les quals cal afegir l'irlandès, que també és llengua oficial de les institucions europees des de l'1 de gener de 2007, en aquest cas en virtut de la decisió presa pel Consell Europeu el dia 13 de juny de 2005 —el mateix Consell, per cert, que *no* va aprovar l'oficialitat del català/valencià, el gal·lec i el basc.

A banda de presentar els autors i els seus articles (secció 1), en aquesta introducció volem fer un parell de coses que no vam fer l'altra vegada, és a dir, donar alguna pinzellada demogràfica i politicolingüística sobre els nous estats membres, amb una breu referència a Irlanda (secció 2), i proporcionar també alguna breu referència sobre la presència de persones procedents d'aquests nous estats membres a Espanya en general i a Catalunya en particular (secció 3).

1. Els autors

Com ja va passar amb l'anterior dossier, aquesta vegada també hem tingut la sort de trobar autors competents per a les tres llengües que ens interessaven. Per ordre d'extensió (una extensió proporcional als intercanvis literaris existents), el primer article, sobre el romanès, ha anat a càrrec de Xavier Montoliu, antic lector de català a Bucarest (i a Tolosa de Llenguadoc) i col·laborador en traduccions del català al romanès i en els famosos seminaris de traducció poètica de Farrera de Pallars. Ens costa que Montoliu, que actualment treballa a la Institució de les Lletres Catalanes, ha tingut l'assessorament privilegiat de l'eminent catalanòfila romanesa Jana Matei. El segon article, sobre el búlgar, és obra de Maia Guenova, sense cap mena de dubte la traductora de literatura catalana al búlgar més important de tots els temps, que també acredita, juntament amb Joan Casas, una traducció del búlgar al català. Finalment, el tercer article, sobre l'irlandès, és del reconegut novel·lista i poeta irlandès (que escriu en irlandès) Tomás Mac Síomóin, amb la col·laboració de l'autor d'aquesta introducció. Mac Síomóin resideix actualment a Catalunya, que és precisament el marc de la seva premiada novel·la *An Tionscadal* (El projecte), que al juliol de 2007 estava en vies de ser traduïda al català.

2. Els estats

Bulgària i Romania il·lustren la situació de molts estats europeus: *a*) el búlgar i el romanès no són llengües que es parlin exclusivament a Bulgària i Romania, i *b*) Bulgària i Romania no són estats on es parli una sola llengua (búlgar i romanès, en aquest cas).¹

L'àmbit lingüístic del romanès sobreïx les fronteres polítiques de Romania. Després de Romania (v. *infra*), l'estat europeu que concentra més parlants del

1. El cas d'Irlanda es discuteix al final de la secció.

romanès és Moldàvia,² on la llengua es coneix habitualment amb el nom de «moldau».³ Segons el cens de 2004, dels 3.383.332 ciutadans censats 2.029.847 tenien el moldau com a llengua materna⁴ (el 60 per cent de la població) i 558.508, el romanès (el 16,5). El moldau l'utilitzaven habitualment⁵ 1.988.540 persones (el 58,8 per cent) i el romanès, 554.814 (el 16,4). També hi ha grups significatius de parlants del romanès a Sèrbia, Hongria i Ucraïna. En el darrer cas, els parlants de romanès es concentren a la part de la regió històrica de Bucovina incorporada a la Unió Soviètica després de la Segona Guerra Mundial, que avui és part d'Ucraïna (capital: Chernivtsi, l'antiga Czernowitz austríaca), i a les dues parts de la regió històrica de Bessaràbia que no van ser incorporades a la RSS de Moldàvia sinó a la RSS d'Ucraïna (el nord, a la província [*oblast*] de Chernivtsi; el sud, a la província d'Odessa⁶). Un cas interessant és el dels aromanesos (o macedo-romanesos), parlants d'una llengua emparentada amb el romanès, que trobem dispersos per Albània, Bulgària, Grècia, Macedònia i Romania mateix (on els cens els inclou entre els romanesos). El catàleg d'Ethnologue també conté l'istro-romanès (a Croàcia) i el megleno-romanès (a Grècia i Macedònia), que es troben possiblement en vies d'extinció. Fora de la regió, també hi ha un grup significatiu de parlants de romanès a Israel (0,25 M segons l'Ethnologue).

L'àmbit lingüístic del búlgar també sobreix les fronteres polítiques de Bulgària. Hi ha grups importants de parlants de búlgar a Moldàvia⁷ i grups més petits a Romania i Sèrbia. Un cas interessant és el dels pomaks que trobem a la regió de Tràcia, tant a la part grega com a la part turca. Els pomaks parlen búlgar però són musulmans, i per això a Grècia sovint els confonen amb els turcs.

Passem, tot seguit, a considerar la diversitat lingüística interna de Bulgària i Romania.

Bulgària. Segons el cens de 2001, dels 7.928.901 búlgars censats 6.697.158 tenien el búlgar com a llengua materna⁸ (84,5 per cent); 762.516, el turc (9,6 per cent) i 327.882, el romaní (4,1 per cent). Hi ha grup més petits d'altres llengües, que inclouen el grec i el macedoni.

La presència de turcs a Bulgària té el seu origen en el període de dominació otomana (1396-1878), conegut entre els historiadors búlgars com «el jou turc». Entre 1878 i els anys vuitanta del segle XX, a les darreries del règim comunista, hi va haver diversos episodis de bulgarització, que anaven des de la neteja ètnica en

2. El nom oficial de l'estat és «Republica Moldova».
3. L'article 13 de la Constitució, per exemple, estableix que la llengua nacional de la República és el «moldau».
4. *Limba maternă*.
5. *Limba, în care vorbes, te de obicei*.
6. Correspon a la regió de Бужак.
7. Segons el cens de 2004, 54.401 persones tenien el búlgar com a llengua materna i 38.565 l'utilitzaven habitualment.
8. El cens búlgar utilitza el terme *майчин език*, definit així: «Майчиният език е езикът, който едно лице говори най-добре и който се използва обичайно за общуване в семейството (домкинството) му». A Mother tongue is the language a person speaks best and uses customarily to communicate in his and her family (household).

el sentit clàssic de l'expressió fins a diferents mesures d'assimilació cultural. En tot cas, la població turca de Bulgària ha disminuït molt des de la independència del país l'any 1878. Es calcula que en aquell moment els turcs representaven entre un 20% i un 25% de la població.

Actualment els turcs només són majoritaris en dos dels 28 districtes del país. A Kurdzhali, tenen el turc com a llengua materna 101.548 de 164.019 persones (el búlgar, 57.046); a Razgrad, la situació és més equilibrada (75.585 persones tenen el turc com a llengua materna i 67.078, el búlgar). La distribució no és compacta: Kurdzhali és al sud, prop de la frontera amb Grècia; i Razgrad, al nord, no gaire lluny de la frontera romanesa.⁹ Cal dir que cap d'aquests districtes gaudeix d'autonomia. Bulgària és un estat unitari, que prohibeix constitucionalment l'autonomia territorial.¹⁰

Tot i que la Constitució també prohibeix els partits «ètnics»,¹¹ a Bulgària hi ha un partit que representa *de facto* els turcs. És el *Движение за Права и Свободи / Hak ve Özgürlükler Hareketi* (Moviment pels Drets i les Llibertats), que participa en el govern del país des de les eleccions de 2001. A les darreres eleccions, celebrades el 25 de juny de 2005, el Moviment va obtenir el 14,07 per cent dels vots i 34 escons dels 240 de què consta l'Assemblea Nacional. En el moment de redactar aquesta introducció, el Moviment tenia tres ministres en el govern de coalició presidit per Serguei Stanixev. També és oportú esmentar el partit *Graždansko Obedinenie «Roma»* (Unió Civil «Romaní»), que es va presentar a les darreres eleccions en el si de la Коалиция за България (Coalició per Bulgària), juntament amb el Partit Socialista i altres.

Pel que fa al règim lingüístic de l'Estat, segons l'article 3 de la Constitució el búlgar és la llengua oficial de la República de Bulgària. La legislació búlgara, començant per la mateixa Constitució, reconeix determinats drets als ciutadans búlgars que tinguin una llengua materna diferent del búlgar.¹² Malgrat això, en el moment de redactar aquesta introducció Bulgària no havia signat ni ratificat la Carta Europea de Llengües Regionals o Minoritàries. En canvi, sí que havia signat i ratificat el Conveni Marc per a la Protecció de les Minories Nacionals, que conté

9. Fora d'aquests districtes, els turcs també són majoritaris en alguns municipis del nord-est de Bulgària i també en els districtes de Burgas i Haskovo, al sud-est.
10. Чл. 2. (1) Република България е единна държава с местно самоуправление. В нея не се допускат автономни териториални образувания. Art. 2. (1) The Republic of Bulgaria shall be an integral state with local self-government. No autonomous territorial formations shall exist.
11. Чл. 11. (4) Не могат да се образуват политически партии на етническа, расова или верска основа, както и партии, които си поставят за цел насилствено завземане на държавната власт. Art. 11. (4) There shall be no political parties on ethnic, racial or religious lines, nor parties which seek the violent seizure of state power.
12. Чл. 36. (1) Изучаването и ползването на българския език е право и задължение на българските граждани. (2) Гражданите, за които българският език не е майчин, имат право наред със задължителното изучаване на българския език да изучават и ползват своя език. Art. 36. (1) The study and use of the Bulgarian language shall be a right and an obligation of every Bulgarian citizen. (2) Citizens whose mother tongue is not Bulgarian shall have the right to study and use their own language alongside the compulsory study of the Bulgarian language.

algunes clàusules lingüístiques. En les seves recomanacions sobre l'aplicació del Conveni a Bulgària, el Consell d'Europa va manifestar que «further efforts are needed in the legislative sphere and at the practical level to enable persons belonging to minorities to use their languages in dealings with the administrative authorities and in topographical indications, under the conditions set out in Articles 10.2 and 11.3 of the Framework Convention».¹³

Romania. Segons el cens de 2002, dels 21.680.974 romanesos censats 19.736.517 tenien el romanès com a llengua materna¹⁴ (91 per cent); 1.443.970, l'hongarès (6,7 per cent); 237.570, el romaní (1,1 per cent); 57.407, l'ucraïnès (0,3 per cent) i 44.888, l'alemany (0,2 per cent).

La presència d'hongaresos a Romania té el seu origen en la vinculació històrica de la regió de Transsilvània amb el regne d'Hongria. Aquesta regió històrica correspon *grosso modo* a tres *regiunea de dezvoltare* (regions de desenvolupament) del cens: Vest (on viuen 123.555 dels 1.443.970 hongaresos de Romania), Nord-Vest (545.055) i Centru (760.863). En aquesta darrera regió hi ha els dos districtes (*jude-tul*) —dels 16 que correspondrien a la regió— on la població hongaresa és majoritària: Covasna i Harghita.¹⁵

Com la població turca de Bulgària, la població hongaresa de Romania també ha disminuït en termes absoluts i relatius des de la incorporació de Transsilvània al país després de la desmembració de l'Imperi austrohongarès a la fi de la Primera Guerra Mundial. Són especialment significatives l'emigració posterior a la Segona Guerra Mundial, i les migracions internes dins de Romania, especialment en els darrers anys de la dictadura de Nicolae Ceaușescu, és a dir, el trasllat de població de llengua romanesa de la resta de Romania¹⁶ a la regió històrica de Transsilvània.

13. Article 10.2 In areas inhabited by persons belonging to national minorities traditionally or in substantial numbers, if those persons so request and where such a request corresponds to a real need, the Parties shall endeavour to ensure, as far as possible, the conditions which would make it possible to use the minority language in relations between those persons and the administrative authorities.

Article 11.3 In areas traditionally inhabited by substantial numbers of persons belonging to a national minority, the Parties shall endeavour, in the framework of their legal system, including, where appropriate, agreements with other States, and taking into account their specific conditions, to display traditional local names, street names and other topographical indications intended for the public also in the minority language when there is a sufficient demand for such indications.

14. Els cens romanès defineix «llengua materna» en aquests termes: «*Limba maternă* reprezintă prima limbă vorbită (în primii ani ai copilăriei) în mod obișnuit în familia persoanei recenzate». La llengua materna representa la primera llengua parlada (en els primers anys de la infantesa) de manera habitual en la família de les persones censades.

15. Els anys 50 i 60 del segle XX el territori actual d'aquestes dues províncies del centre de Romania va formar la *Regiunea Autònoma Maghiară / Magyar Autonóm Tartomány* (Regió Autònoma Hongaresa). Actualment no hi ha cap territori autònom dins de Romania. A diferència de la Constitució búlgara, la romanesa no prohibeix l'autonomia territorial, però sí que deixa clar, des del primer article, que Romania és *stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil* (a sove-reign, independent, unitary and indivisible National State).

16. És a dir, del que es coneix com a *Vechiul Regat*, o simplement *Regat*, que correspondria (simplificant) a l'antic regne de Romania anterior a la incorporació de Transsilvània.

El partit que representa els hongaresos es diu *Uniunea Democrată Maghiară Din România / Româniilor Magyar Demokrata Szövetség* (Aliança Democràtica dels Hongaresos a Romania). A les darreres eleccions, celebrades el 28 de novembre de 2004, l'Aliança va obtenir el 6,17 per cent dels vots i 22 dels 332 membres de la Cambra de Diputats; al Senat, va obtenir el 6,23 per cent dels vots i 10 dels 137 senadors. L'Aliança ha participat directament (en coalicions) o indirectament (prestant suport parlamentari) en tots els governs romanesos des de 1996. En el moment de redactar aquesta introducció tenia quatre ministres en el govern de coalició presidit per Călin Popescu-Tăriceanu. Cal dir que la legislació electoral romana adjudica directament un diputat a tot un seguit de partits «ètnics» que representen, amb un diputat cadascun, albanesos, alemanys, armenis, búlgars, croats, gitanos, grecs, italians, jueus, macedonis, polonesos, russos, rutens, serbis, tàrtars, turcs, txecs i eslovacs i ucraïnesos.

Pel que fa al règim lingüístic, segons l'article 13 de la Constitució a Romania la llengua oficial és la llengua romana. ¹⁷ Com a Bulgària, la legislació romana, començant per la Constitució mateix, reconeix determinats drets als parlants d'altres llengües. ¹⁸ En el moment de redactar aquesta introducció, Romania tampoc havia ratificat la Carta Europea de Llengües Regionals o Minoritàries, tot i que a diferència de Bulgària sí que l'havia signat (el 17 de juliol de 1995). De la mateixa manera que Bulgària, també havia signat i ratificat el Conveni Marc per a la Protecció de les Minories Nacionals. En aquest cas, les recomanacions del Consell d'Europa no fan referència explícita a les clàusules lingüístiques del Conveni, cosa que permet sospitar que als ulls del Consell els drets lingüístics dels hongaresos de Romania estan més ben protegits que els dels turcs de Bulgària.

Abans de passar a la secció següent, és oportú que fem una ullada a la situació demogràfica i politicolingüística d'Irlanda, que certament no és cap nou estat membre (va ingressar l'any 1972) però que sí que aporta una nova llengua oficial a la Unió.

L'irlandès és una llengua parlada a la República d'Irlanda i també a Irlanda del Nord, és a dir, al Regne Unit. Segons el cens de l'any 2006, el 41 per cent dels irlandesos (1.656.790 persones) saben parlar irlandès. Els irlandesos que saben parlar irlandès només són majoritaris a l'àrea anomenada «Gaeltacht», on l'any 2006 constituïen el 70,8 per cent dels 91.862 habitants censats. De les 1.656.790 persones que saben parlar irlandès l'any 2006, 485.000 (29,3 per cent) el parlaven

17. Mentre redactàvem aquesta introducció, Dan Voiculescu, president del Partit Conservador de Romania, va anunciar el propòsit de reformar aquest article per incloure-hi el deure de conèixer el romanès.
18. ARTICOLUL 32 (2) Învățământul de toate gradele se desfășoară în limba română. În condițiile legii, învățământul se poate desfășura și într-o limbă de circulație internațională. (3) Dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale de a învăța limba lor maternă și dreptul de a putea fi instruite în această limbă sunt garantate; modalitățile de exercitare a acestor drepturi se stabilesc prin lege. ARTICLE 32 (2) Education at all levels shall be carried out in Romanian. Education may also be carried out in a foreign language of international use, under the terms laid down by law. (3) The right of persons belonging to national minorities to learn their mother tongue, and their right to be educated in this language are guaranteed; the ways to exercise these rights shall be regulated by law.

diàriament dins el sistema educatiu, i 53.000 més (3,2 per cent) el parlaven diàriament *fora* del sistema educatiu.

Segons la Constitució d'Irlanda, l'irlandès, com a llengua nacional, és la primera llengua oficial del país, i l'anglès és reconegut com a segona llengua oficial, amb el benentès que la mateixa Constitució preveu el possible ús exclusiu d'una de les dues llengües per a determinades finalitats oficials.

3. Búlgars i romanesos a Espanya i a Catalunya

Segons les dades provisionals del Padró d'Habitants (consultades el juliol de 2007), l'1 de gener de 2007, sobre una població total de 45.116.894 habitants, vivien a Espanya 4.482.568 persones estrangeres, de les quals 524.995 eren romanesos i 121.611, búlgars. Els romanesos constituïen el segon grup nacional de l'Estat, només lleugerament per darrere dels marroquins (576.344) i bastant per davant dels equatorians (421.384).

A Catalunya, sobre una població total de 7.197.174 habitants, vivien 966.004 persones estrangeres, de les quals 63.305 eren romanesos i 9.283, búlgars. Els romanesos constituïen el tercer grup nacional, molt per darrere dels marroquins (189.719) i dels equatorians (81.205). Com es pot comprovar, Catalunya reunia el 33 per cent dels marroquins que vivien a Espanya però només el 12 per cent de romanesos (i el 8 per cent dels búlgars). Vist des d'un altre angle, a Catalunya eren marroquins el 20 per cent dels estrangers (13 per cent en el conjunt de l'Estat); romanesos, el 7 per cent (12 per cent en el conjunt de l'Estat) i búlgars, l'1 per cent (3 per cent en el conjunt de l'Estat). Naturalment, aquest no és el lloc apropiat per a fer disquisicions de sociologia de la immigració, però és possible que la menor presència de romanesos i búlgars a Catalunya es pugui relacionar amb l'extrema escassetat d'obres literàries traduïdes del romanès i del búlgar al català, com ens expliquen Xavier Montoliu i Maia Guenova en els seus articles respectius. Una circumstància que podria variar en el futur?